

Οι «μεταμορφώσεις» του Ιωάννη στις Πράξεις Ιωάννου κατά Πρόχορον*

Δημήτριος Κ. Τσουλκανάκης
Δρ. Βυζαντινής Ιστορίας
email: dtsoulkanakis@gmail.com

Περίληψη: Στο απόκρυφο κείμενο Πράξεις Ιωάννου κατά Πρόχορον προβάλλεται το ταξίδι του αποστόλου Ιωάννη από την Ιερουσαλήμ στην Έφεσο και την Πάτμο. Ο στόχος του ταξιδιού είναι διπλός: Ο πρώτος, και προφανής, είναι η «μεταμόρφωση» των εθνικών μέσω της προσηλυτιστικής δράσης του αποστόλου. Ο δεύτερος, και συγκεκριμενοποιημένος, θα οδηγήσει στη «μεταμόρφωση» του ίδιου του Ιωάννη. Αφού προηγουμένως νικήσει την ολιγοπιστία του και ασκηθεί στις αρετές της ταπεινοφροσύνης και της υπομονής στις θλίψεις, θα κερδίσει εν τέλει τον αγώνα της αυτογνωσίας.

Summary: In the apocryphal text Acts of John by Prochoros is the journey of apostle John from Jerusalem to Ephesus and Patmos projected. The purpose of the journey is double: The first, and obvious, is the «metamorphosis» of the heathen by the apostle's proselytizing action. The second, and hidden, will lead to the «metamorphosis» of himself. Having previously defeated his unbelief and exercised in the virtues of humility and patience in sorrow, he will eventually gain the struggle of self-knowledge.

Λέξεις κλειδιά: απόστολος Ιωάννης, εθνικοί, δαίμονες, μεταμόρφωση

Key words: apostle John, heathen, demons, metamorphosis

* Το άρθρο αποτελεί εισήγησή μου σε ημερίδα, που διοργάνωσε το Τμήμα ΙΑΚΑ του Παν/μίου Θεσσαλίας στις 2-3-2013, με θέμα: «Γνώση και Μεταμόρφωση: Ταξιδεύοντας στην Ύστερη Αρχαιότητα».

Το απόκρυφο ελληνικό κείμενο που αφηγείται τις πράξεις του αποστόλου Ιωάννη,¹ όπως αυτές φέρεται να καταγράφηκαν από τον μαθητή του Πρόχορο, έναν από τους επτά διακόνους² και μέλος των εβδομήκοντα μαθητών

του Χριστού, μεταφράστηκε στα λατινικά, κοπτικά, αρμενικά και παλαιοσλαβικά κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, καθώς και στα αραβικά και τα αιθιοπικά κατά τα νεότερα χρόνια.³ Το 1567

¹ Ο πλήρης τίτλος του κειμένου είναι: «Πράξεις του αγίου αποστόλου και ευαγγελιστού Ιωάννου του θεολόγου, συγγραφέοντος του αυτού μαθητού Προχόρου».

² Πράξ. 6.1-6. Σύμφωνα με το «Υπόμνημα εις τόν ἅγιον Ιωάννην τόν Θεολόγον», έργο γραμμένο από τον Θεόδωρο Αγιοπερίτη γύρω στο 1300, ο Πρόχορος ήταν Ιουδαίος που ομιλούσε ελληνικά και, κατά μία

παράδοση, υπήρξε επίσκοπος Νικομήδειας, ενώ μαρτύρησε στην Αντιόχεια. Βλ. Y. Taniguchi – F. Bovon – A. Antonopoulos, «The Memorial of Saint John the Theologian», στο *The Apocryphal Acts of the Apostles*, (επιμ.) F. Bovon – A.G. Brock – C.R. Matthews, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1999, σ. 334, 338 και σημ. 17.

³ Βλ. J.K. Elliot, *The Apocryphal New Testament: A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation*, Οξφόρδη 1993, σ. 348.

ο Michael Neander εξέδωσε το πρώτο τυπωμένο κείμενο των *Πράξεων*. Ο Γερμανός λόγιος συμπεριέλαβε τις *Πράξεις Ιωάννου κατά Πρόχορον* στο τέλος του βιβλίου, το οποίο περιείχε την ελληνική μετάφραση της *μικρής Κατήχησης* του Λουθήρου, με τον τίτλο: «Κατήχησις Μαρτείνου τοῦ Λουθέρου, ἢ μικρά καλουμένη, ἑλληνηκολατίνη».⁴

Οι *Πράξεις Ιωάννου* είναι μία αφήγηση μυθιστορηματική. Πολλές περιοχές στη Μικρά Ασία και ιδίως την Πάτμο με τα πολλά αστικά κέντρα, την οποία διοικεί ένας ηγεμόνας ή ανθύπατος, αποτελούν προϊόν μυθοπλασίας του συγγραφέα, όπως ακριβώς είναι και ότι το ταξίδι από την Πάτμο στην Έφεσο απαιτεί 10 ή 14 ημέρες. Στην πραγματικότητα, ένα μικρό κωπήλατο σκάφος χρειάζεται 14 μόλις ώρες για την παραπάνω απόσταση.⁵

Σύμφωνα με τον εκδότη τους Theodor Zahn, οι *Πράξεις Ιωάννου* πρέπει να γράφτηκαν κάποια στιγμή μεταξύ των αρχών του 5^{ου} και του 7^{ου} αι. Ο συντάκτης του κειμένου προέρχεται, πιθανότατα, από τα παράλια της Νοτιοδυτικής Συρίας, διότι οι γεωγραφικές του αναφορές σχετικά με την περιοχή είναι ακριβείς. Αντίθετα, οι γεωγραφικές του γνώσεις όσον αφορά τη Μικρά Ασία και τα νησιά του Αιγαίου είναι ελλιπείς ή ανύπαρκτες. Οι πιθανότητες δε να ήταν μοναχός φαίνεται να είναι ελάχιστες, διότι αποδίδει μεγάλη αξία στο φαγητό, το ποτό και τη χαρά εν γένει της ζωής. Πρέπει λοιπόν να ήταν κάποιος έγγαμος πρεσβύτερος, ο οποίος δεν είχε ιδιαίτερες δογματικές ή ασκητικές ανησυχίες, καθώς και ιστορικές γνώσεις ή γεωγραφικά ενδιαφέροντα.⁶

* * *

Το ταξίδι για την αναζήτηση της γνώσης, είτε αυτή είναι κοσμική είτε είναι πνευματική,

είναι γεμάτο περιπέτειες και ανατροπές και, ως εκ τούτου, εξαιρετικά ενδιαφέρον. Η επίμονη διερεύνηση του έσω ανθρώπου που οδηγεί στην κατάκτηση της αυτογνωσίας, μπορεί να αποτελέσει και μία άκρως επίπονη διαδικασία. Στις *Πράξεις Ιωάννου* το ταξίδι της γνώσης και ανακάλυψης, και συνεκδοχικά της «μεταμόρφωσης», λαμβάνει χώρα σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο, η «μεταμόρφωση» είναι προφανής. Ο Ιωάννης, μέσω της προσηλυτιστικής του δράσης, αναγεννά πνευματικά όσους εθνικούς συναντά στην Έφεσο και την Πάτμο. Προκειμένου, όμως, να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος, έπρεπε να προηγηθεί μία άλλη, πολύ σημαντικότερη «μεταμόρφωση», αυτή του ίδιου του αποστόλου. Πρόκειται για ένα σταθερά επαναλαμβανόμενο μοτίβο, που διατρέχει απ' άκρου εις άκρον το κείμενο, όπως θα διαφανεί παρακάτω.

Για τον Ιωάννη το ταξίδι της γνώσης, και ιδίως αυτό της αυτογνωσίας, ξεκινά από την Ιερουσαλήμ. Μετά την ημέρα της Πεντηκοστής και την κοίμηση της Μαρίας, μητέρας του Ιησού, συγκεντρώθηκαν οι απόστολοι στη Γεθσημανή και αποφάσισαν ότι έπρεπε να εκπληρώσουν το θέλημα του διδασκάλου τους, που τους είχε προτρέψει να εργαστούν ως κήρυκες του θείου λόγου στους εθνικούς. Ο Ιωάννης εκφράζει ενώπιον των άλλων αποστόλων την έντονη δυσφορία του για το γεγονός ότι του έλαχε η Μικρά Ασία ως τόπος δράσης και ιεραποστολής. Το υδάτινο στοιχείο, δικαιολογείται, του προκαλεί τρόμο, γι' αυτό και αρνείται ν' αναλάβει τα καθήκοντά του.⁷ Μπορούμε να φανταστούμε την έκπληξη, αλλά και τη δυσαρέσκεια των άλλων αποστόλων στο άκουσμα των λόγων του Ιωάννη.

⁴ Βλ. *Πράξεις Ιωάννου*, σ. III-IV: *Acta Joannis*, έκδ. T. Zahn, Ερλάνγκεν 1880 (ανατ. Χιλδεσχάιμ 1975).

⁵ Βλ. *Πράξεις Ιωάννου*, σ. LII-LV.

⁶ Βλ. *Πράξεις Ιωάννου*, σ. LVII-LX.

⁷ *Πράξεις Ιωάννου*, σ. 1-6. Στις *Πράξεις Θωμά* (1.9-2.18: *Acta Apostolorum Apocrypha, Acta Thomae*, τ. 2.2, έκδ. M. Bonnet, Χιλδεσχάιμ 1972) συναντούμε το ίδιο θεματικά μοτίβο. Ο απόστολος Θωμάς αρνείται να αναλάβει τα ιεραποστολικά του καθήκοντα και να μεταβεί στην Ινδία. Τη λύση θα τη δώσει ο ίδιος ο Χριστός, που θα πουλήσει τον μαθητή του έναντι υψηλού τιμήματος ως δούλο με την ιδιότητα του τέκτονα σε Ινδό έμπορο.

Δεν είναι η πρώτη φορά που ο νεότερος ηλικιακά μαθητής του Χριστού σκανδαλίζει με τη συμπεριφορά του. Η μητέρα του, εξάλλου, είχε απαιτήσει, τρόπον τινά, από τον Χριστό να διορίσει εκείνον και τον αδερφό του Ιάκωβο στην υψηλότερη ιεραρχία της κυβέρνησης της μέλλουσας βασιλείας του. Η παρέμβασή της αυτή, προφανώς κατόπιν υπόδειξης των γιων της, είχε προκαλέσει αλγεινή εντύπωση στους υπόλοιπους δέκα μαθητές και, ως εκ τούτου, πυροδότησε την αγανάκτησή τους. Τότε, είχε κατασβέσει το πάθος της φιλαρχίας των δύο αδερφών, καθώς και τα διαφαινόμενα σπέρματα της διχόνοιας μεταξύ των μαθητών του, ο Χριστός.⁸ Στην προκειμένη περίπτωση, αυτός που ανέλαβε το ρόλο «πυροσβέστη» ήταν ο Πέτρος. Ο κορυφαίος απόστολος εμψυχώνει τον Ιωάννη και του δίνει θάρρος.⁹ Είναι πολύ πιθανόν να του θύμιζε ότι και εκείνος είχε δείξει παρόμοια ολιγοπιστία, όταν ο Κύριος, βαδίζοντας επάνω στα αφρισμένα απ' τον ισχυρό άνεμο κύματα της λίμνης Γενησαρέτ, τον κάλεσε κοντά του. Όσο η πίστη του Πέτρου ήταν ακλόνητη, βάδιζε κι εκείνος στα κύματα. Όταν όμως η λογική υπερίσχυσε της πίστης του, άρχισε αμέσως να καταποντίζεται. Ο Κύριος τον έσωσε από βέβαιο πνιγμό, ενώ ταυτόχρονα τον επέπληξε αυστηρά για την ολιγοπιστία του.¹⁰ Οι παραινέσεις του Πέτρου πρέπει να λειτούργησαν ως βάλσαμο στην ψυχή του Ιωάννη. Αντιλαμβάνεται σταδιακά ότι κανείς δεν είναι άτρωτος και ότι όλοι ανεξαιρέτως πρέπει να δοκιμαστούν. Μέσα από την όποιας μορφής δοκιμασία όμως, είναι βέβαιο ότι θα βγουν πιο δυνατοί. Και πράγματι, ο Θεός τού αποκάλυψε ότι, ως τιμωρία για την ολιγοπιστία του, το πλοίο, στο οποίο θα επιβιβαζόταν στην Ιόππη, επρόκειτο να βυθιστεί.¹¹ Ο Ιωάννης, ως εκ τούτου, αποδέχεται χωρίς περαιτέρω ενδοιασμούς και αμφισβήτηση το ιεραποστολικό έργο που του έχει ανατεθεί.

⁸ Μτ. 20.20-28.

⁹ Πράξεις Ιωάννου, σ. 6.

¹⁰ Μτ. 14.22-33.

¹¹ Πράξεις Ιωάννου, σ. 7-8.

Αντιλαμβάνεται ότι πρόκειται για μία θεία παιδαγωγική δοκιμασία, που στόχο έχει να σφυρηλατήσει την πίστη του. Η εμβάπτισή του στα θαλάσσια ύδατα αποτελεί βάπτισμα συμβολικό, το οποίο τον ενδυναμώνει πνευματικά για να επιτύχει τους στόχους της μέλλουσας αποστολής του. Η έξοδος από την φουρτουνιασμένη θάλασσα, η οποία συμβολίζει την ταραγμένη λόγω δειλίας ψυχή του, σηματοδοτεί την υπέρβαση του εαυτού του και ταυτόχρονα την πνευματική του αναγέννηση. Ο καινός, «μεταμορφωμένος» πλέον Ιωάννης είναι προσηλωμένος στον στόχο που του έχει αναθέσει ο Θεός, να «μεταμορφώσει» τους εθνικούς της Μικράς Ασίας προσηλυτίζοντάς τους στον Χριστιανισμό.

Ισχυρό προηγούμενο για τον αφηγητή των *Πράξεων Ιωάννου* αποτελεί πιθανότατα η βιβλική μορφή του Ιωνά. Κι εκείνος διστάζει ν' αναλάβει την αποστολή που του αναθέτει ο Θεός και ολιγοψυχεί. Ναυαγεί στις ακτές της συροπαλαιστινιακής ακτής και παραμένει επί τρεις ημέρες στην κοιλιά του κήτους. Η «βάπτισή» του στα ύδατα της Ανατολικής Μεσογείου ενδυναμώνει την πίστη του και η υπέρλογη, καινοφανής δοκιμασία τον μεταμορφώνει εν τέλει σε διαπρύσιο κήρυκα και απόστολο του ενός Θεού στην πολυάνθρωπη, ειδωλολατρική πόλη της Νινευή.¹²

Ας επανέλθουμε όμως στην αφήγηση των *Πράξεων Ιωάννου*. Ο επί 40 ημέρες στη θάλασσα ναυαγός Ιωάννης βγαίνει σώος στις ακτές της Μικράς Ασίας, στην περιοχή Μαρμαρεώνα, όπου τον συναντά ο μαθητής του Πρόχορος. Περιχαρείς οι δύο ιεραπόστολοι από την αναπάντεχη επανένωσή τους ξεκίνησαν για την κοντινή Έφεσο.¹³ Στα προάστια της πόλης στάθηκαν να

¹² Ιων. 1-3.

¹³ Η Έφεσος, που απολάμβανε το προνόμιο να τελεί υπό το καθεστώς *ελευθέρας πόλεως*, αποτελούσε την έδρα του επαρχιακού διοικητή της Ασίας, ο οποίος έφερε το αξίωμα του *ανθυπάτου* (proconsul). Κατά τον 1^ο αι. μ.Χ. αποτελούσε την τρίτη μεγαλύτερη, μετά τη Ρώμη και την Αλεξάνδρεια, πόλη της αυτοκρατορίας,

ξεκουραστούν σε λουτρό που ανήκε στον Διοσκουρίδη. Εκεί τους συνάντησε η επιστάτρια του βαλανείου, η Ρωμάννα, που τους προσέλαβε ως εργάτες. Επειδή όμως ο Ιωάννης δεν γνώριζε καλά τη δουλειά, η Ρωμάννα τον μεταχειριζόταν βάνουσα. Έφτασε, μάλιστα, μέχρι του σημείου να συντάξει νομικό έγγραφο με τη συνδρομή φίλου της δικηγόρου, με το οποίο ισχυριζόταν ότι οι δύο νεοπροσληφθέντες εργάτες ήταν εδώ και καιρό δραπετές δούλοι της. Κατόπιν θείας αποκάλυψης, ο Ιωάννης έμαθε τα σχέδια της Ρωμάννας και ενημέρωσε σχετικά τον Πρόχορο, συμβουλευοντάς τον να κάνει υπομονή, ώστε να αποκαλυφτεί το μυστικό σχέδιο του Κυρίου. Οι δύο ιεραπόστολοι πράγματι, παρουσία τριών μαρτύρων, υπέγραψαν εκούσια το έγγραφο της Ρωμάννας, δια του οποίου στερήθηκαν ενσυνείδητα την ελευθερία τους. Λίγο αργότερα συνέβη στο βαλανείο ένα τραγικό δυστύχημα. Πνίγηκε ο γιος του Διοσκουρίδη, ο δεκαοκτάχρονος Δόμνος. Η οδυρόμενη Ρωμάννα παρακαλούσε την προστάτιδα θεά των Εφεσίων Άρτεμη να τον αναστήσει, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο Ιωάννης, τότε, πλησίασε το άψυχο κορμί του Δόμνου και ανέστησε τον νεαρό. Το εντυπωσιακό θαύμα είχε ως άμεση συνέπεια τον προσηλυτισμό της Ρωμάννας, η οποία υπήρξε η πρώτη χριστιανή στην Έφεσο. Παράλληλα, ζήτησε δημοσίως συγγνώμη για τη σκευωρία της εις βάρος του Ιωάννη και του μαθητή του και έσκισε το έγγραφο της δουλείας τους.¹⁴

Η εκούσια υποδούλωση του Ιωάννη αποτελεί τη δεύτερη μεγάλη δοκιμασία του. Ο απόστολος πιστεύει βαθύτατα ότι είναι ένας

όπου κατοικούσαν 250.000 περίπου άνθρωποι. Αν ο Χριστιανισμός κατάφερνε να αποκτήσει οπαδούς και να ριζώσει στη μητρόπολη της Μικράς Ασίας, τότε η επικράτηση της νέας θρησκείας στην υπόλοιπη επαρχία θα ήταν ασφαλώς ευκολότερη. Αντιλαμβάνεται λοιπόν κανείς τη σκοπιμότητα της μετάβασης του Ιωάννη στην Έφεσο, η οποία αποτέλεσε το κέντρο της προσηλυτιστικής του δραστηριότητας στην περιοχή. Βλ. Β. Witherington, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary*, Γκραν Ράπιντς, Μίσιγκαν-Κέμπριτζ 1998, σ. 563.

¹⁴ Πράξεις Ιωάννου, σ. 13-32.

ταπεινός δούλος του Κυρίου και ακολουθεί απαρέγκλιτα, χωρίς όρους και προϋποθέσεις, τα διδάγματα του διδασκάλου του. Εκείνος δεν ήταν εξάλλου που, λίγο πριν το Πάθος, δίδαξε στους μαθητές του, με τον πλέον παραστατικό τρόπο, την υπέρτατη αρετή της ταπείνωσης πλένοντάς τους τα πόδια;¹⁵ Η εικόνα αυτή πρέπει αναμφίβολα να είχε σημαδέψει ανεξίτηλα την ψυχή του Ιωάννη. Γι' αυτό και δεν αντιστέκεται στα σκοτεινά σχέδια της Ρωμάννας. Δέχεται αδιαμαρτύρητα να χάσει την κατά κόσμον ελευθερία του και να υποβιβαστεί στη θέση του δούλου. Η δοκιμασία της δουλείας δεν τον στενοχωρεί. Ούτως ή άλλως, ήταν και παραμένει δούλος του βασιλέα των ουρανών, γι' αυτό και δεν τον ενοχλεί ο υποβιβασμός της κοινωνικής του θέσης. Πολλώ μάλλον όταν γνωρίζει ότι, χάνοντας εκούσια την ελευθερία του λόγω ταπεινότητας, δύναται να κερδίσει για λογαριασμό των προσήλυτων στον Χριστιανισμό εθνικών την εν Θεώ ελευθερία τους.

Μία ημέρα αργότερα από το παραπάνω συμβάν, τελούνταν στην πόλη μεγάλη πανήγυρη προς τιμήν της Άρτεμης. Ο Ιωάννης κατευθύνθηκε στο ιερό της θεάς και κάθισε κοντά στο άγαλμά της με μελανά ενδύματα, ενώ όλοι οι προσκυνητές φορούσαν κατά το έθος λευκά. Για την ιεροσυλία του, οι παριστάμενοι άρχισαν να τον λιθοβολούν. Οι πέτρες όμως, όχι μόνο δεν τον τραυμάτισαν, αλλά, ως εκ θαύματος, χτύπησαν όλες το άγαλμα, το οποίο τελικά έσπασε. Ταυτόχρονα, ο Ιωάννης παρακάλεσε τον Θεό να αποδείξει την παντοδυναμία του στους εθνικούς. Το ιερό κατέρρευσε πάραυτα από τις ισχυρές δονήσεις του εγκέλαδου, με αποτέλεσμα 800 προσκυνητές να χάσουν τη ζωή τους. Οι ελάχιστοι που επιβίωσαν, παρακάλεσαν τον Ιωάννη να τους λυπηθεί και να αναστήσει τους νεκρούς. Η παράκληση έγινε αποδεκτή και μετά την τέλεση του θαύματος της ομαδικής ανάστασης, οι εθνικοί ζήτησαν να βαπτιστούν χριστιανοί. Ο δαίμονας, όμως, που ενοικούσε στον βωμό της θεάς Άρτεμης, αντιλαμβανόμενος ότι η προσηλυτιστική δράση

¹⁵ Ιω. 13.1-17.

του Ιωάννη θα μείωνε σταδιακά τους οπαδούς του, μηχανεύτηκε το παρακάτω σχέδιο για να θέσει εκτός μάχης τον αντίπαλό του. Πήρε τη μορφή ταξιώτου, δηλ. αστυνομικού οργάνου επιβολής της δημόσιας τάξης, και κάθισε στην αγορά οδυρόμενος. Εκεί τον βρήκαν δύο συνάδελφοί του, στους οποίους εξιστόρησε το δήθεν πάθημά του, ότι δύο επικίνδυνοι μάγοι με τ' όνομα Ιωάννης και Πρόχορος, οι οποίοι είχαν αποδράσει από τη φυλακή της Καισάρειας στην Παλαιστίνη, είχαν, σύμφωνα με τις πληροφορίες του, βρει καταφύγιο στην πόλη. Προσφέρθηκε μάλιστα να ανταμείψει με πολλά χρήματα τους συναδέλφους του, αν τον βοηθούσαν να συλλάβει τους δραπετές. Το πλήθος, που άκουγε τα τεκταινόμενα, πείσθηκε επίσης ότι οι δύο απόστολοι ήταν μάγοι. Γι' αυτό και τους συνέλαβαν με την κατηγορία της μαγικής κακοτεχνίας, κατηγορία εξάλλου που τους προσάπτεται συστηματικά από την αρχή σχεδόν της αφήγησης των *Πράξεων*.¹⁶ Καθ' οδόν προς τη φυλακή όμως κι ενώ περνούσε εμπρός από το ιερό της Άρτεμης, ο Ιωάννης προσευχήθηκε να γίνει συντρίμμα, όπερ και εγένετο. Στη συνέχεια, ο Ιωάννης ρώτησε τον δαίμονα του τόπου ποιος είναι. Εκείνος του απάντησε ότι λέγεται Άρτεμις και κατοικεί στο ιερό εδώ και 249 έτη. Του αποκάλυψε ακόμη ότι, παίρνοντας τη μορφή ταξιώτου, παρακίνησε τον όχλο να συλλάβουν τον υποτιθέμενο μάγο. Ο απόστολος τότε τον εξόρισε ισόβια από την πόλη.¹⁷

¹⁶ Η κατηγορία της μαγείας, που αποδίδεται στον κήρυκα του θείου λόγου, αποτελεί κοινό τόπο στην απόκρυφη γραμματεία. Βλ. Πράξεις Φιλίππου, 14.9, 15.21-22, 22.11-24.5: *Acta Apostolorum Apocrypha, Acta Philippi*, τ. 2.2, έκδ. M. Bonnet, Χιλδεσχάμ 1972, Πράξεις Θωμά, 20.8, 21.22. Για τη μαγεία στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, βλ. Witherington, *The Acts of the Apostles*, σ. 578.

¹⁷ Πράξεις Ιωάννου, σ. 33-42. Η λατρεία της Άρτεμης, της πολιούχου θεάς των Εφεσίων, γνώρισε ευρύτατη διάδοση σε όλη την αυτοκρατορία, με 33 ιερά προσκυνήματα από την Ισπανία έως τη Συρία. Η Έφεσος, όπως ήταν φυσικό, ωφελήθηκε οικονομικά από τη συρροή χιλιάδων προσκυνητών στο σημαντικότερο από τα ιερά της θεάς. Η κατάργηση της

Η καταστροφή του ιερού της Άρτεμης είναι σκηνή εμπνευσμένη πιθανότατα από την βιβλική αναμέτρηση του προφήτη Ηλία με τους ιερείς του Βάαλ.¹⁸ Και στα δύο επεισόδια οι πρωταγωνιστές δημηγορούν ενώπιον συμβολικού δικαστηρίου και η επερχόμενη θεία τιμωρία αποδεικνύει, πέραν πάσης αμφιβολίας, την παντοδυναμία του Θεού στους παρισταμένους. Όλα πάντως κατατείνουν σ' ένα σημείο: την αποκάλυψη της πλάνης των ειδώλων και τη συνακόλουθη μεταστροφή των εθνικών.¹⁹ Καταλληλότερο μέσο για τον προσηλυτισμό τους αποτελεί η πράξη της θαυματοποιίας. Το μεγαλύτερο βέβαια θαύμα αποτελεί η ανάσταση των νεκρών. Το μοτίβο αυτό αποτελεί κοινό τόπο τόσο στα πρώιμα χριστιανικά κείμενα (Ευαγγέλια, Πράξεις Αποστόλων και Απόκρυφα κείμενα) όσο και στην ελληνική γραμματεία της Ύστερης Αρχαιότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Απολλώνιος ο Τυανεύς, ο οποίος, δια επιθέσεως των χειρών του και ψιθυρίζοντας κάποιο μαγικό ξόρκι, ανέστησε νεαρή γυναίκα που είχε αφήσει την τελευταία της πνοή την ώρα της γαμήλιας τελετής.²⁰ Ο Ιωάννης στις *Πράξεις* κατ' επανάληψη ανασταίνει νεκρούς, διότι αυτό

λατρείας της Άρτεμης, επομένως, έθιγε τα οικονομικά συμφέροντα των εμπόρων, βιοτεχνών και τεχνιτών της πόλης. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο όχλος, με παρακίνηση ενός αργυροχόου, αντιμετώπισε εχθρικά τον απόστολο Παύλο, όταν προσπάθησε να κηρύξει εκεί. Βλ. Πράξ. 19.23-41. Στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης φυλάσσεται μήτρα κατασκευής αργυρών αγαλμάτων της Εφεσίας Άρτεμης, καθώς και αρκετά αντίγραφα του ναού της σε τερακότα και μάρμαρο. Βλ. Witherington, *The Acts of the Apostles*, σ. 587-590.

¹⁸ Α' Βασ. 18.16-40.

¹⁹ Βλ. J.N. Bremmer, *The Apocryphal Acts of John*, Κάμπεν 1995, σ. 19-21, D.W. Pao, «Physical and Spiritual Restoration: The Role of Healing Miracles in the *Acts of Andrew*», στο *The Apocryphal Acts of the Apostles*, σ. 268.

²⁰ Φιλόστρατος, *Βίος Απολλώνιου*, 4.45: *Flavii Philostrati opera, Vita Apollonii*, τ. 1, έκδ. C.L. Kayser, Χιλδεσχάμ 1964.

εξυπηρετεί έναν μεγαλύτερο στόχο. Η ανάσταση της φθαρτής ύλης του σώματος θα οδηγήσει στην ανάσταση του πνεύματος, της αιώνιας ψυχής. Ο νεκραναστημένος εθνικός, καθώς και οι παριστάμενοι, συγκλονισμένοι από τη βίωση του υπερφυσικού γεγονότος, μεταμορφώνονται πνευματικά και ενσωματώνονται στο ποίμνιο της Εκκλησίας.²¹

Το σημαντικότερο, ίσως, εμπόδιο που συναντά ο Ιωάννης στο έργο του προσηλυτισμού των εθνικών της Μικράς Ασίας, αποτελούν οι δαίμονες και οι μάγοι. Και εδώ ακριβώς είναι το αξιοθαύμαστο· ο απόστολος του Χριστού Ιωάννης, ως υποτιθέμενος μάγος, αντιπαρατίθεται με άλλους μάγους, τους αποστόλους του Σατανά. Οι τελευταίοι στηρίζονται στη δύναμη των δαιμόνων, οι οποίοι μετέρχονται κάθε είδους σκοτεινών σχεδίων για να νικήσουν τον Ιωάννη. Στον ολοκληρωτικό πόλεμο που σοβεί μεταξύ των δύο στρατοπέδων, οι δαίμονες δεν διστάζουν να πάρουν ανθρώπινη μορφή προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο τους. Το επαναλαμβανόμενο αυτό μοτίβο μάς αποκαλύπτει μία ακόμη «μεταμόρφωση», και μάλιστα διπλή. Ο απόστολος του φωτός αντιμετωπίζεται από τους εθνικούς, με τους οποίους έρχεται σε επαφή, ως απόστολος του σκότους, μέχρις ότου διακριβωθεί θριαμβευτικά η πραγματική του ταυτότητα. Παράλληλα, οι άγγελοι του σκότους μετασχηματίζονται συμβολικά σε υιούς του φωτός ενδυόμενοι την ανθρώπινη σάρκα, ώστε οι εθνικοί να παραμείνουν αιχμάλωτοι στην πλάνη της λατρείας των ειδώλων.

Την κορυφαία πάντως πρόκληση-δοκιμασία που καλείται να αντιμετωπίσει ο Ιωάννης στην Πάτμο, αποτελεί ο αρχιμάγος Κύνωπας, ο οποίος λατρευόταν από τους επιχωρίους ως επίγειος θεός.²² Σ' αυτόν

αποτάθηκαν οι ιερείς του Απόλλωνα, όταν είδαν ότι ο Ιωάννης, που ήταν υπεύθυνος για την καταστροφή του ιερού τους τεμένους, κυκλοφορούσε στη Φορά, το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της νήσου, ελεύθερος και τιμημένος, τόσο από τους πολίτες όσο και από τις αρχές του τόπου. Ο Κύνωψ υποσχέθηκε ότι θα αποστείλει δαίμονα στην οικία, όπου φιλοξενούνταν οι δύο ιεραπόστολοι, να αρπάξει την ψυχή του Ιωάννη. Πρόθεση του αρχιμάγου ήταν να τη δικάσει ο ίδιος στο σπήλαιο, σε απόσταση 40 σταδίων από τη Φορά, όπου ενοικούσε εδώ και δεκαετίες. Πράγματι, το δαιμόνιο έφτασε στην οικία, αλλά ο Ιωάννης το σταμάτησε στην είσοδο ρωτώντας το για ποιο λόγο είχε έρθει. Όταν του απάντησε ότι ήρθε να του πάρει την ψυχή κατόπιν εντολής του Κύνωπα, στον οποίο ενοικεί όλη η δύναμη του Σατανά και των αρχόντων του, ο Ιωάννης το εξόρισε από την Πάτμο. Ο Κύνωψ, όταν είδε ότι το δαιμόνιο δεν γύρισε πίσω, ανέθεσε την ίδια αποστολή σε άλλο. Όταν κι εκείνο δεν επέστρεψε στον αφέντη του, απέστειλε δύο άρχοντες των δαιμονίων με την εντολή ο ένας να εισέλθει στο σπίτι και ο άλλος να παρατηρήσει απ' έξω τα τεκταινόμενα. Όταν ο έξω της θύρας ιστάμενος δαίμονας αντιλήφθηκε ότι ο σύντροφός του εξορίστηκε από το νησί, γύρισε στενοχωρημένος στον Κύνωπα και του ανήγγειλε τα συμβάντα. Οργανισμένος τότε ο Κύνωψ διέταξε πλήθος δαιμόνων να τον συνοδεύσουν ως ακόλουθοι στην επικείμενη αναμέτρησή του με τον Ιωάννη, ο οποίος αμφισβητούσε τη δύναμή του. Όταν οι πολίτες είδαν τον αρχιμάγο να εισέρχεται στην πόλη τους, γεγονός από μόνο του θαυμαστό διότι ζούσε μονίμως στις ερημιές, έτρεξαν ενθουσιασμένοι να ακούσουν τη διδασκαλία του εγκαταλείποντας τον Ιωάννη. Επί εννιά ημέρες ο μαθητής του Χριστού παρέμεινε υπομονετικά στην οικία του αποφεύγοντας τη συνάντηση με τον

²¹ Βλ. Bremmer, *Apocryphal Acts*, σ. 32.

²² Αντίστοιχη περίπτωση αρχιμάγου υπήρξε αυτή του Σίμωνος Μάγου στη Σαμάρεια, ο οποίος βαπτίστηκε από τον απόστολο Φίλιππο. Βλ. Πράξ. 8.9-13. Για μία εκ παραλλήλου θεώρηση των γεγονότων στις αναμετρήσεις μεταξύ των Ιωάννη-Κύνωπα στις *Πράξεις Ιωάννου* και Πέτρου-Σίμονα Μάγου στις *Πράξεις*

Πέτρου, βλ. J.N. Bremmer, «Aspects of the Acts of Peter: Women, Magic, Place and Date», στο *The Apocryphal Acts of Peter: Magic, Miracles and Gnosticism*, (έκδ.) J.N. Bremmer, Λουβέν 1998, σ. 9-13.

Κύνωπα. Την δέκατη ημέρα ο Ιωάννης βγήκε τελικά στη θέση Βότρυ, όπου τον βρήκε ο Κύνωψ, ο οποίος παρουσίασε ενώπιον του συγκεντρωμένου πλήθους όλη τη μαγική του δύναμη. Αρχικά, ανέσυρε από τα κύματα της θάλασσας κάποιον εδώ και χρόνια νεκρό ναυτικό, πατέρα ενός των παρισταμένων θεατών, και στη συνέχεια ανέστησε τον δολοφονημένο υιό ενός άλλου ανθρώπου που παρακολουθούσε αποσβολωμένος την μαγική επίδειξη. Επειδή ο Ιωάννης ήταν ο μόνος εκ των παρισταμένων που δεν εντυπωσιάστηκε από τις υπερφυσικές δυνάμεις νεκρομαντείας του Κύνωπα, ο όχλος τον χτύπησε τόσο άγρια για την υποτιθέμενη ασέβειά του, ώστε όλοι να νομίσουν ότι είχε πεθάνει. Κατά τα μεσάνυχτα, όμως, ο Ιωάννης συνήλθε και ο Πρόχορος μετέφερε τα ευχάριστα νέα στην οικία του Μύρωνα, όπου πενθούσαν ήδη τον απόστολο ως νεκρό. Την επόμενη ημέρα ο Ιωάννης πήγε στη θέση Λίθου βολή, όπου και τον βρήκε ο Κύνωψ. Ο τελευταίος τον προσκάλεσε να πάνε μαζί στην ακροθαλασσιά, για να του αποδείξει οριστικά ότι είναι ανώτερός του στις μαγικές δυνάμεις. Διέταξε μάλιστα το πλήθος να κρατήσει δεμένο τον Ιωάννη, μέχρι να επιστρέψει μέσα από τα κύματα, ώστε να τον τιμωρήσει ο ίδιος παραδειγματικά, και εξαφανίστηκε στο πέλαγος. Ο Ιωάννης τότε, επικαλούμενος το όνομα του Χριστού, σφράγισε το ύδωρ και ο Κύνωψ φυλακίστηκε για πάντα στα βάθη της θάλασσας. Μάταια οι πιστοί οπαδοί του ανέμεναν την επιστροφή του επί τρεις ημέρες. Κάποιοι εξ αυτών μάλιστα στερήθηκαν εκούσια ύπνο και φαγητό, με αποτέλεσμα να πεθάνουν από την εξάντληση. Ο Ιωάννης όμως τους λυπήθηκε και τους ανέστησε. Οι παριστάμενοι θαύμασαν το υπερφυσικό γεγονός και ζήτησαν άμεσα να βαπτιστούν.²³

Η αναμέτρηση με τον Κύνωπα αναδεικνύει την τρίτη δοκιμασία του αποστόλου στις *Πράξεις Ιωάννου*. Το γεγονός ότι δεν επιχειρεί να συναντήσει τον Κύνωπα άμεσα με την είσοδο του

τελευταίου στο άστυ, αλλά παραμένει επί εννιά ημέρες «κρυμμένος» στην οικία του, πριν εξέλθει για την επικείμενη αναμέτρηση, πιθανόν να υποδηλώνει την αβεβαιότητα που έχει φωλιάσει και πάλι στην ψυχή του. Πράγμα που είχε συμβεί και στην Ιερουσαλήμ λίγο πριν ξεκινήσει την ιεραποστολική του δράση, όταν τον κυριεύσε προσωρινά ολιγοπιστία. Ο απόστολος του Χριστού, παρά το αναμφισβήτητο υψηλό πνευματικό του ανάστημα, δεν είναι υπεράνθρωπος, αλλά άνθρωπος με αδυναμίες και πάθη. Περιστατικά, εξάλλου, που δείχνουν το ευμετάβολο της ανθρώπινης φύσης, δεν λείπουν και από τον στενό κύκλο των μαθητών του Κυρίου. Ο πρωτοκορυφαίος απόστολος Πέτρος δεν ήταν αυτός που αρνήθηκε δημόσια τον Χριστό τρεις φορές;²⁴ Η απιστία του Θωμά δεν έμεινε κι αυτή παροιμιώδης;²⁵ Ο Ιούδας δεν παρέδωσε τον δάσκαλό του στους ορκισμένους εχθρούς του Φαρισαίους έναντι «πινακίου φακής»;²⁶ Ο Ιωάννης, επομένως, πριν αναμετρηθεί με τον εντεταλμένο στην υπηρεσία των δαιμόνων Κύνωπα, οφείλει να συγκρουστεί και να νικήσει τους προσωπικούς, εσωτερικούς του «δαίμονες». Κατά τη σύγκρουση αυτή, η ταπεινότητα και η, μέσω της προσευχής, πνευματική ενίσχυση θα τον ενδυναμώσουν, ώστε να αναδειχτεί νικητής. Και η νίκη του, εξάλλου, επί του Κύνωπα, σύμφωνα με τον αφηγητή των *Πράξεων*, δεν έρχεται εξ ορισμού και αυτόματα, δεν είναι δηλ. εξαρχής δεδομένη. Ο Ιωάννης, από τη μια, είναι απόλυτα βέβαιος για τη δύναμη του Κυρίου του. Από την άλλη όμως, γνωρίζει ότι αυτή η υπερφυσική και πέραν κάθε ανθρώπινης δυνατότητας ισχύς, που επιτελεί ιάσεις ασθενών, αναστάσεις νεκρών και τρέπει σε φυγή τους δαίμονες, δεν του χαρίζεται χωρίς αντάλλαγμα. Η θεία χάρις, το γνωρίζει πλέον καλά, δίδεται απλόχερα στους ταπεινούς μόνο. Οφείλει

²³ Πράξεις Ιωάννου, σ. 90-110.

²⁴ Μτ. 26.69-75, Μκ. 14.66-72, Λκ. 22.56-62, Ιω. 18.15-18, 25-27.

²⁵ Ιω. 20.24-29.

²⁶ Μτ. 26.14-16, 47-50, 27.3-10, Μκ. 14.10-11, 43-46, Λκ. 22.1-6, 47-48, Ιω. 18.2-5.

λοιπόν να ασκεί αδιάλειπτα την υπέρτατη αρετή της ταπεινοφροσύνης, εφόσον λογίζεται μαθητής του Κυρίου.

Η μονομαχία του με τον Κύνωπα του επιτρέπει να ασκήσει όμως και μία άλλη σπουδαία αρετή, αυτή της υπομονής. Αποτελεί υποχρέωσή του να μιμηθεί τον διδάσκαλό του, ο οποίος αναστήθηκε, αφού πρώτα δοκιμάστηκε, στον υπέρτατο βαθμό, με τη σταυρική θυσία. Ο απόστολος Παύλος στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του συνδέει ρητά την αποστολικότητα, δηλ. το «αξίωμα» του αποστόλου, με τις πάσης φύσεως κακουχίες, στερήσεις και θλίψεις.²⁷ Καταρχήν, το ίδιο το γεγονός της εξορίας του στην Πάτμο, έπειτα από την έκδοση αυτοκρατορικού διατάγματος, συνιστά για τον Ιωάννη το πρώτο βήμα για την εξάσκηση της αρετής της υπομονής στις δοκιμασίες.²⁸ Στο επεισόδιο με τον Κύνωπα ο Ιωάννης δοκιμάζεται ακόμη περισσότερο. Υφίσταται σωρεία επώδυνων χτυπημάτων από τους εξοργισμένους οπαδούς του αρχιμάγου, τα οποία τον φέρνουν ένα βήμα πριν από τον θάνατο. Δεν παραπονιέται όμως γι' αυτό. Έχει εμπιστοσύνη στον Θεό και, ως εκ τούτου, πιστεύει ότι εκείνος θα τον λυτρώσει σύντομα. Και πράγματι, την δεύτερη ημέρα της μονομαχίας των δύο αντιπάλων, ο Ιωάννης ανταμείβεται για την υπομονή του και εξαργυρώνει, τρόπον τινά, τη δοκιμασία του μαρτυρίου του. Επικαλούμενος το όνομα του Χριστού, κατατροπώνει τον ανίκητο, έως τότε, Κύνωπα, απαγορεύοντάς του να εξέλθει από την υγρή άβυσσο. Αν στη συνείδηση των Πατμίων ο Κύνωψ ήταν ισοδύναμος των θεών, είναι αδύνατο να μην αναρωτήθηκαν πόσο ανώτερός του είναι ο Ιωάννης που τον νίκησε. Η «μεταμόρφωση» έκτοτε των επιχωρίων είναι ραγδαία. Τρανότερη απόδειξη γι' αυτό αποτελεί ο μαζικός τους προσηλυτισμός. Στην Πάτμο, η οποία ήταν κατοικητήριο δαιμόνων και μάγων πριν την έλευση του αποστόλου, άπαντες είναι πλέον χριστιανοί και το τοπικό ποίμνιο καθοδηγείται στις

πνευματικές του ανάγκες από πρεσβυτέρους και επισκόπους, τους οποίους έχει χειροτονήσει ο Ιωάννης.²⁹

Ο αγαπημένος μαθητής του Χριστού κέρδισε τις ψυχές των προσήλυτων και τους άνοιξε τον δρόμο για τη βασιλεία των ουρανών. Στη διαδικασία αυτή όμως, που αποτέλεσε κυριολεκτικά και μεταφορικά ένα πολυτάραχο, γεμάτο περιπέτειες και κινδύνους ταξίδι, βγήκε κι ο ίδιος κερδισμένος. Ως ναυαγός, νίκησε την ολιγοπιστία του. Ως δούλος της Ρωμάνας, ασκήθηκε στην αρετή της ταπεινότητας. Η εξορία του στην Πάτμο, καθώς και η αναμέτρησή του με τον Κύνωπα, του επιφύλασαν ένα μακρό και επίπονο μαρτύριο, δίνοντάς του έτσι τη δυνατότητα να ασκήσει την αρετή της υπομονής στις κακουχίες και τις θλίψεις. Το ταξίδι της ζωής λοιπόν, που είναι γεμάτο δοκιμασίες, του δίδαξε πολλά. Υπ' αυτό το πρίσμα, πραγματοποιώντας ο Ιωάννης το ταξίδι από την Παλαιστίνη στην Έφεσο και την Πάτμο, «μεταμόρφωσε» τους εθνικούς προσηλυτίζοντάς τους. Του έδωσε όμως ταυτόχρονα τη δυνατότητα, μέσα από τις συνεχείς δοκιμασίες, να «μεταμορφωθεί» και ο ίδιος, κάνοντας πράξη, κατά πάσα πιθανότητα χωρίς να το αντιλαμβάνεται άμεσα, την επιταγή του αρχαιοελληνικού κόσμου περί αυτογνωσίας, η οποία συμπυκνώνεται στη γνωστή δελφική ρήση «γνώθι σαυτόν».³⁰

²⁷ Α' Κορ. 4.9-13.

²⁸ Πράξεις Ιωάννου, σ. 45-46.

²⁹ Πράξεις Ιωάννου, σ. 151, 157.

³⁰ Ιωάννου Στοβαίου Ανθολόγιον, 2.1.31.13-14: *Ioannis Stobaei Anthologium*, τ. 1, έκδ. C. Wachsmuth – O. Hense, Βερολίνο 1884.